

ahol a kezdeti műipar termékeit s a már nagyon is nyugatias irányú, modern művészet és ipar produktumait látta összegyűjtve, mindenesetre kiválogatva s szakszerű figyelemre méltatva azokat, melyek vizsgálódásainak körébe estek, melyek egy-egy láncszemét szolgáltathatták annak a kapcsolatnak, mely a japán és a többi Kelet műveltsége között fennáll, vagy esetleg — legszebb álmának, dédelgetett eszméjének megvalósításaként — a távol keleti s a miős kultúránk közt létezik!

S mikor hajóra szállott, hogy az éveken át gyűjtött anyagot majd itthon feldol-

gozza, együttes vizsgálódásaink eredményét közreadja, bizonyítékot szolgáltatson a mai magyar munkásságáról, lendületet adva nemcsak az iparművészetnek, de inspirációt is történetünk s egész kultúránk bűvárainak: a nemzeti nagyság emelésének reménye minden szenvedéseért kárpótolta!

Nem adatott meg önéki az, hogy reményeit megvalósítva láthassa: elragadta tőlünk a halál, mikor egy emberöltő tapasztalatai, faja iránti lelkes szeretete becsültté és értékessé tette egész hazája előtt életét!

Mindnyájunk gyásza lett az ő elvesztése!

SZABADSÁGHARCUNK EMLÉKE.

IRTA: DR. ÉBER LÁSZLÓ.

MEGLEPETÉSBEN, eredményben gazdagon dőlt el a szabadságharc emlékére hirdetett pályázat. A pályanyertes mintán kívül az egy vagy más szempontból érdekes művészi alkotások egész sorát szemlélhettük. Ezek összességükben ritka teljességgel tüntették föl azokat a fő irányokat, amelyek az emlékszerű szobrászat terén minálunk jelenleg uralkodnak.

A következő soroknak nem az a céljuk, hogy az egyes műveket egymással összehasonlítva értékeljék, hogy fokozatot állapítsanak meg közöttük. Ezt elvégezte a bíráló bizottság, amelynek ítéletét őszinte megnyugvással és örömmel fogadták országszerte és a napi sajtó, mely szokatlan részletességgel foglalkozott művészeti életünknek ezzel a jelentős eseményével. A figyelemre méltó művek ekkora száma önkénytelenül is általánosabb szempontokat, kérdéseket emel ki. Ha elfogulatlanul, a lényegét szem előtt tartva vizsgáljuk a mintákat, ha tisztába iparkodunk jönni azzal a művészi fölfogással, célzattal, melynek mind-egyikük létét köszönheti, akkor az a művészi munka és törekvés, az a szellemi töke, mely bennök rejlik, nem merül ki a pályázat ered-

ményével, hanem továbbra is fennmarad és mint élő energia okulásnak és haladásnak forrásává válik.

☐ A magyar szabadságharc, amelynek emlékszerű megörökítése volt a föladat, a történeti adatoknak és alakoknak, eseményeknek és helyzeteknek roppant tömegét tárta a művészek elé. Nagy bőséggel kínálkoztak azok a művészeti formák, szimbolikus és allegóriái ábrázolási módok, amelyek hasonló föladatok megoldásánál már előállottak. Az anyagnak ez a gazdagsága nem kedvez a nyugodt, könnyen áttekinthető emlékszerű hatásnak. Bölcs mérsékletnek, művészi kiválasztásnak kellett érvényesülnie, hogy a képzetek sokaságából a leghasználhatóbbak, leghatásosabbak kiemelkedjenek.

Ha a művész arra törekszik, hogy a szabadságharchoz fűződő eszmekört minél teljesebben fejezze ki, könnyen túllő a célon és a művészi benyomás egységét, erejét veszélyezteti.

☐ A szabadságharc emlékére hirdetett pályázat szerencsés eldőlésével a magyar művészet

egy nagy föladatot sikeresen oldott meg. Ha reá gondolunk, hogy egy másik nagy föladat — ismételt kísérletek ellenére — mind mai napig megoldatlan, tudatára jutunk annak, hogy az egyes föladatok, bár egyaránt az emlékszerű szobrászat körébe tartoznak és külsőleg hasonlóak, lényegükben, előfeltételeikben különböznek egymástól. Szabadságharcunk emlékének ügye immár túl van a döntő lépésen. Erzsébet királyné emlékszobra még nyílt kérdés. A két föladat más és más pszichológiai alapon épül föl.

Ha valamely nagy egyéniség emlékszerű fölmagasztalásáról van szó, az egész emlék uralkodó alkatrésze önkényt meg van állapítva. Nem lehet más, mint magának az illető személyiségnek szobrászi ábrázolása, az emlékszerű célnak megfelelő fölfogással, kivételben. Minden egyéb függő viszonyban van ehhez: az építészeti elrendezés, tagoltság, a mellékalakok arra vannak hivatva, hogy a főalakot kiemeljék. A művész alkotó ereje annak a célnak áll a szolgálatában, hogy a főalak tökéletesen érvényre jusson, mind tartalmilag, mind formailag uralkodjék környezetén. Azért az egyéni emlék főtípusa a talapzatán magában álló szobormű, míg ha gazdagabb építészeti kiképzés jut érvényre, ha egyéb alakok is hozzájárulnak, az elrendezés főtengelye csakis a főalak lehet, az egyéb szobrászati művek pedig határozottan mint mellékalakok, mint magyarázó és kiegészítő alkatrészek szerepelnek. A művésznek egyrészt az a föladata, hogy ezt a viszonyt teljes határozottsággal kifejezésre juttassa, másrészt azonban arra is ügyelnie kell, nehogy a főrésztől függő részek külső, jelentőség nélküli hozzátételeknek tűnjenek föl.

Lényegében más a helyzet, ha az emlékek nem az a föladata, hogy valamely személyiséget örökítsen meg, hanem az eszméknek nagyobb köréből fakadt fontos esemény, magaslatos gondolat emlékszerű kifejezésére van hivatva. Ebben az esetben a művész útja nincsen eleve meghatározva. Szabadságában áll, hogy a tárggyal összefüggő képzetekből merítsen, hogy az emlék tárgyát képező eseménnyel, eszmével kapcsolatban álló személyeket szerepeltessen.

A művészi alkotó, rendező erő tudatosan kiemeli azt, amit különösen fontosnak, jellemzőnek, kifejezőnek tart. A főalak vagy csoport, amely az egyéni emléknél eleve meg van határozva, itt reflexió, kiválasztás útján emelkedik ki a képzetek, eszmék, személyek tömegéből. Ezekhez való viszonya azonban más mint az egyéni emlék főalakjának viszonya mellékalakjaihoz, domborműveihez. Magában véve, kísérőtől megfosztva nem érvényesülne tökéletesen, azok szervesen hozzátartoznak lényéhez. Jellemző, hogy a nyelv szokás sem használja a fő- és mellékalak kifejezéseket itt oly mértékben mint amott.

□

□

Az eszmei anyag kiválasztásában való mérséklet, a jelentőségnek megfelelő fokozatok megállapítása és ábrázolása, a belső és külső összefüggés szembeötlő föltüntetése az ilyen-nemű monumentális művek főkéllékei közé tartozik.

Az egyik pályamű valósággal megdöbentő, de tanulságos képét adta a gondolkodás művészetlenségének. Tóásó László mintáján csak úgy torlódnak a szabadságharcra vonatkozó ábrázolások, ötletek. Tudatos elrendezésnek nyoma sincs benne. A többé-kevésbé találó allegóriák, célzások naív közvetlenséggel nyomon követik egymást. A művész invenciója oly sekély, alakító ereje oly kevés, hogy művel behatóbban foglalkozni nem érdemes. De mint szélsőség mégis figyelmet érdemel, már azért is, mert több mintán is találkozunk hasonló célzattal, ha nem is oly tömegesen, ha jóval átgondoltabb, művészibb formában is.

□

□

A monumentális művészet nem alkalmas tér a röpke ötletek, apró megfigyelések, többé-kevésbé rejtett vonatkozások kifejezése számára. Csak a fölfogás egyszerű nagysága vezetett célhoz, nem a kápráztató elmésség vagy kódos bölcsekedés. Olyan elemek, ábrázolatok, amelyek valamely rajzon vagy metszeten érdekesek lennének, itt teljesen helytelenek.

Szamovolszky és Gách, a pályázat győztesei, mintájuk leírásában annak fölajzott ijj-

alakú alaprajzát emelik ki. Bizonyára a szabadságharc eszméjével való mély összefüggésre gondolnak. A valóságban azonban ez egyáltalán nem jut és nem is juthat érvényre. Nyilván csak véletlen ötlet ez a hasonlat, mely semmiképen sem lehetett döntő az emlék koncepciójánál. Barcza és Szepesi tervén tizenhárom oszlop jelképezi az aradi vértanúkat, holott a szemlélő aligha számolja meg az oszlopokat és így a szándék eltéveszti célját. Több hasonló vonást emelhetnénk még ki, több helyen jelentkeznek még a többé-kevésbé szellemes vonatkozások, sehol sem szertelenebbül és kevesebb sikerrel, mint Kallós és Tátray tervén. Ha a pályamű leírásában nem olvasnók, sohasem találhatnók ki, hogy a sívár, lapos építészeti környezet, zürzavaros lépcsőível, csatateret jelent. A művészek itt olyasmit igyekeztek kifejezésre juttatni, amit az építészeti formák segítségével kifejezni nem lehet.

Ver è che forma non s' accorda
Molte fiato alla intenzion dell'arte,
Perch' a risponder la materia è sorda.

(Dante.)

□ □
A Kallós-Tátray-féle pályamű alapeszméjével szemben a másik szélsőségbe esett Verő László. Művének fölépítése egy ideális esemény színterének realiztikus ábrázolásán alapul. De a szíklacsoportból, amelynek bércein lelkes csoportok törekszenek fölfelé, valóságos építészeti tag emelkedik ki, amely fölül Hungária félalakjában végződik. Nincsen meg tehát a gondolkodás egységessége; a művész a valószínű ábrázolás és tektonikus alakítás között ingadozik. Kallós is kénytelen szakítani az építészeti rész szimbolikájával, mikor valóságos lovast helyez az elesettek tetemei fölé, hogy eszméjét kifejezésre juttassa.

□ □
A szörszálhasogatás, művészietlen okoskodás vádját hallhatjuk nem egyszer, ha valaki a művészi alkotások elemzésénél azok alkotásának egységes, logikus voltát teszi vizsgálódása tárgyává. Pedig a művészi alkotások is a logika törvényei alá esnek és ahol a művész nem

számol ezzel kellőképpen, ha szabad folyást enged a művészi önkénynek, művének sikerét veszélyezteti.

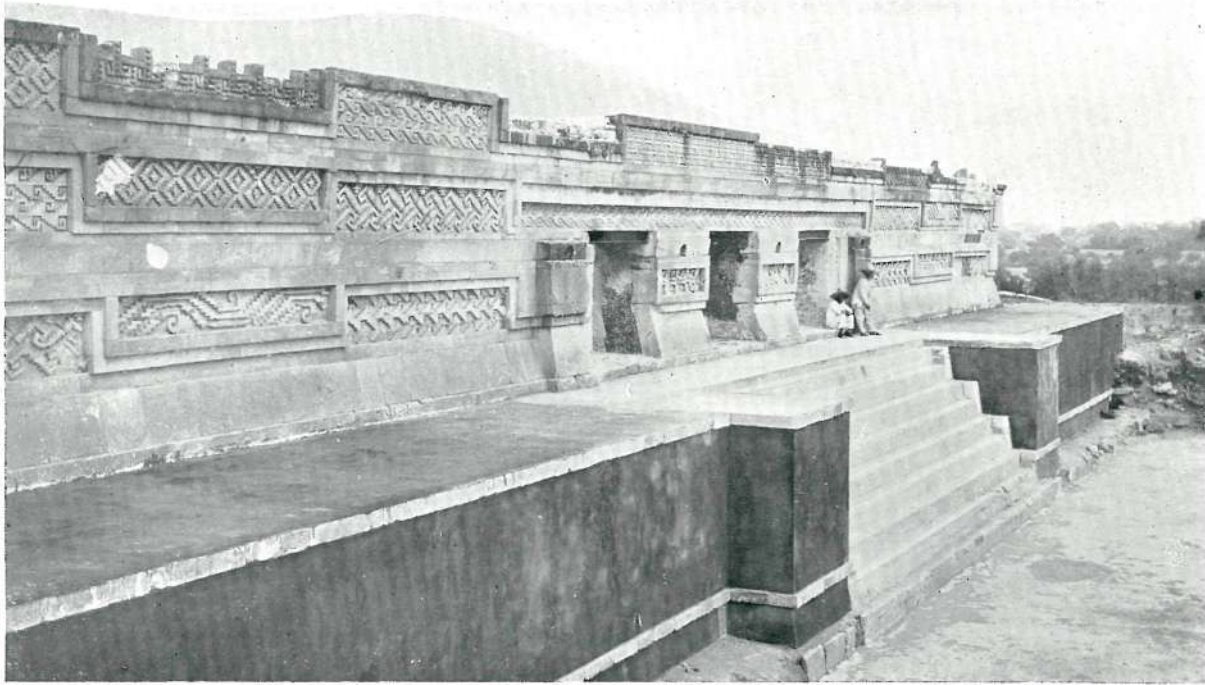
Az ilyen nagy, monumentális föladatokkal szemben, amilyen a szabadságharc emlékének terve is, önkényt föllép a művészet legfontosabb kérdéseinek egyike, a formai megjelenés és a tartalmi kifejezés viszonyának problémája.

A szabadságharc emlékének esetében az volt a föladat, hogy eleve meghatározott helyre tervezessék az emlék. Vitatkozni lehet a fölött is, vajjon a kítűzött hely erre a célra alkalmas-e. A Szabadságtér, melyet hatalmas épületek katlan gyanánt zárnak körül, nagy tömegek alkalmazását, igen erős hatások előidézését teszi szükségessé. A művész, aki erre a helyre tervezi az emléket, a kedvezőtlen építészeti környezettel versenyre kelni kénytelen. Joggal kérdezhetjük, nem köszönheti-e az emlék kítűzött helyét a művészettől teljesen független okoskodásnak.

A Szabadságtér, amely az egykori Újépület helyén terül el, ugyanazt a szerepet játssza a magyar köztudatban, mint Párisban a lebontott Bastille tere. A főlzabradulás nagy tényeinek színhelyét maradandó és méltó emlékekkel kell megjelölni. Tehát a szabadságharc emlékének azért kell a budapesti Szabadságtérre kerülnie, mert nagy emlékek fűződnek ahhoz, nem azért, mintha az egy emlékszobor föllállítására különösen alkalmas volna. Ismeretes, hogy hasonló szempont érvényesült Erzsébet királyné emlékszobrának kérdésében is és részben ez az oka annak, hogy a szobor mind mai napig meg nem valósulhatott.

□ □
Mihelyt az emlékszobor eszmei tartalma és helye meg van adva, a művész képzelete teljes erővel hatalmába keríti ezt a kettős problémát. Lelki szemei előtt megjelennek a szabadságharc nagy eseményei, kimagasló alakjai. Űzikhajtják egymást, kézzelfogható testet követelve. Mi volna a legméltóbb arra, hogy a nemzet nagy küzdelmét kifejezésre juttassa? Mi hirdeti az utókor előtt a legékesebb szóval nemzeti történetünk e kimagasló korszakát? Hő vággyal telik el a művész lelke, hogy nagy

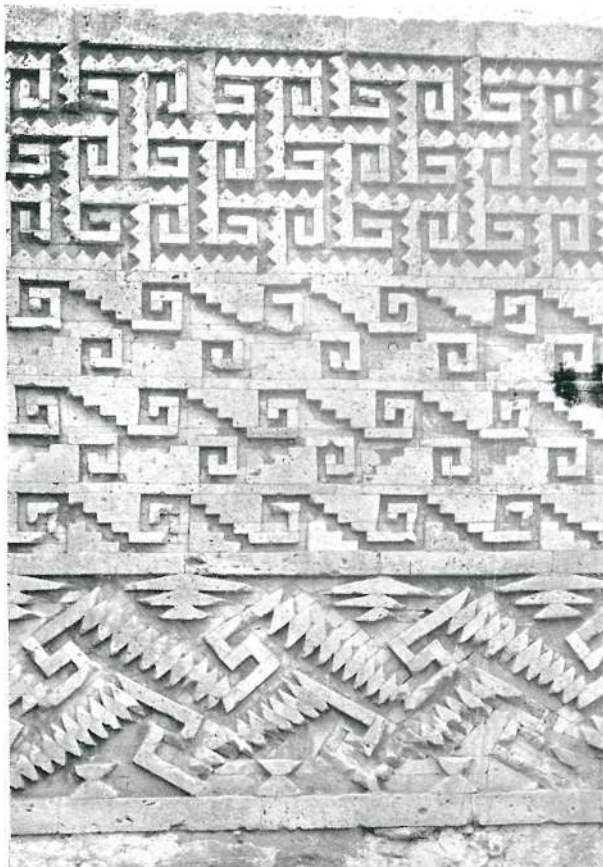
226.

226. ÓSKORI PALOTA MITLÁBAN
HELYREÁLLÍTÁS UTÁN.

PALAIS ANTIQUE À MITLA,
RESTAURÉ.

227.

227. TOLTÉK
FALI RÉSZLET MITLÁBÓL.

FRAGMENT DE MUR
TOLTÈQUE À MITLA.

228.

229.

230.

231.

232.

233.

234.

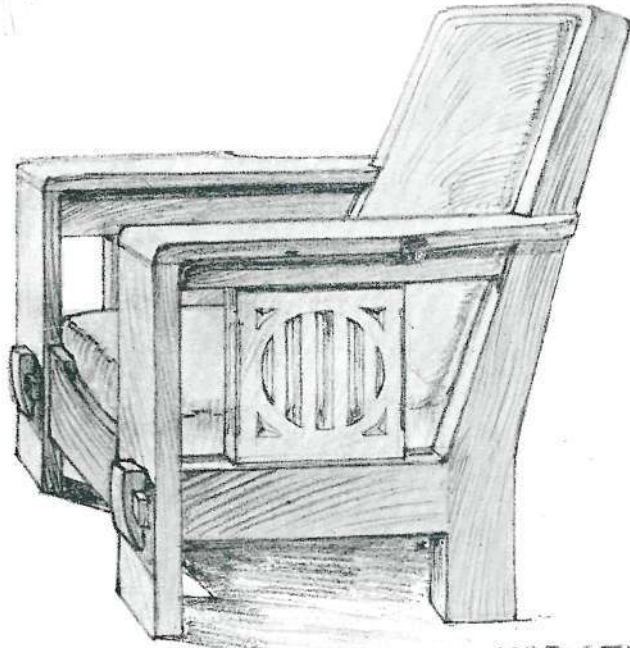

232—234. ÓSKORI MEXIKÓI CSERÉPEDÉNYEK.

POTERIES ANTIQUES DU MEXIQUE.

MORRIS CHAIR - LIBRARY SUIT
 for THE OSCAR OKRENO
 CINCINNATI

235.

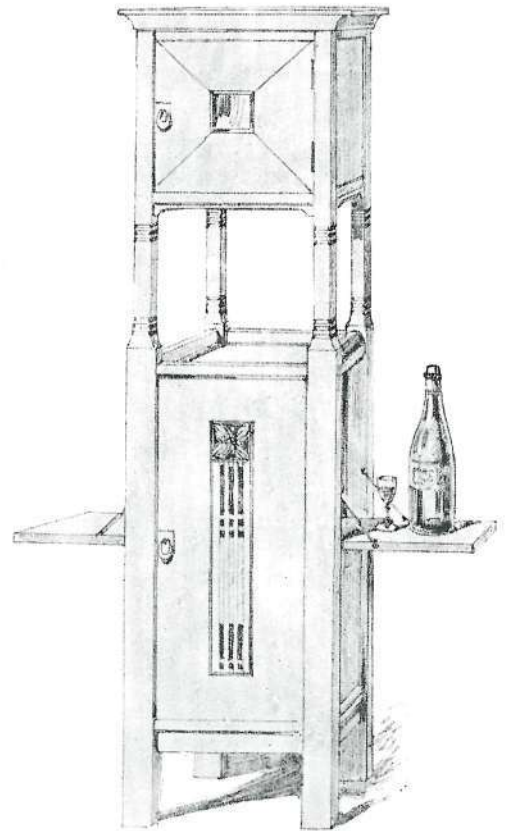

UJ HÉRMEL- TÁRSÁK.

1905 - ST LOUIS
 - HORTI -

DINING ROOM SET'S CELLARETTE WITH
 CIGAR CHEST - HEIGHT 64"
 WIDTH 22" DEPTH 14" 1905.

236.

1905 NEW YORK
 - HORTI -

PIANO CASE - MISSION STYLE - No 18 -
 INLAIDWORK WITH INDIAN MOTIVE

237.

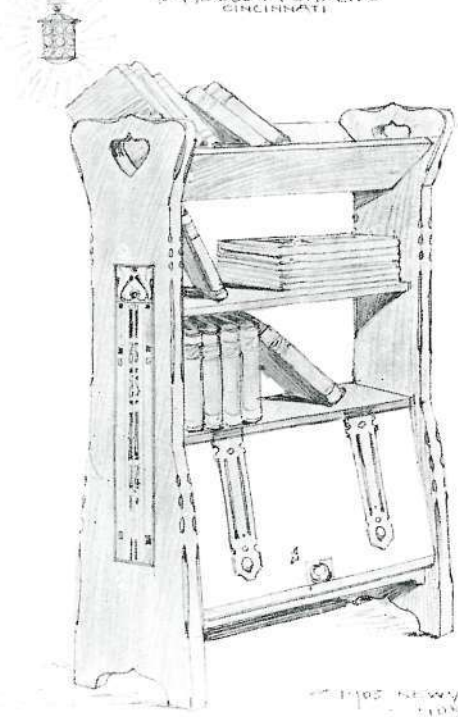

1905 NEW YORK
 - HORTI -

235—237. HORTI PÁL
 AMERIKAI VÁZLATKÖNYVBŐL.
 ESQUISSES FAITES
 PAR PAUL HORTI EN AMÉRIQUE.

238.

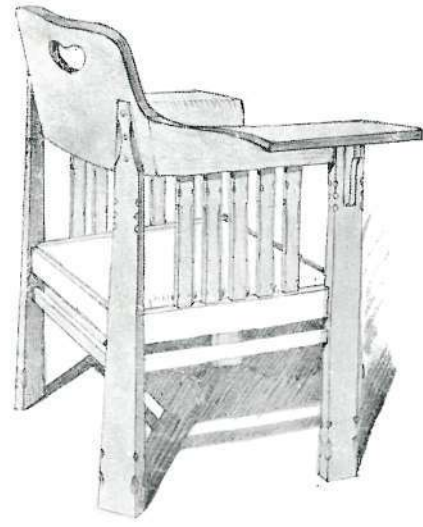
LIBRARY SET - MAGASIN STAND -
BY THE OCCASION OF THE
SINGING

1905 NEW YORK -
HORTI

239.

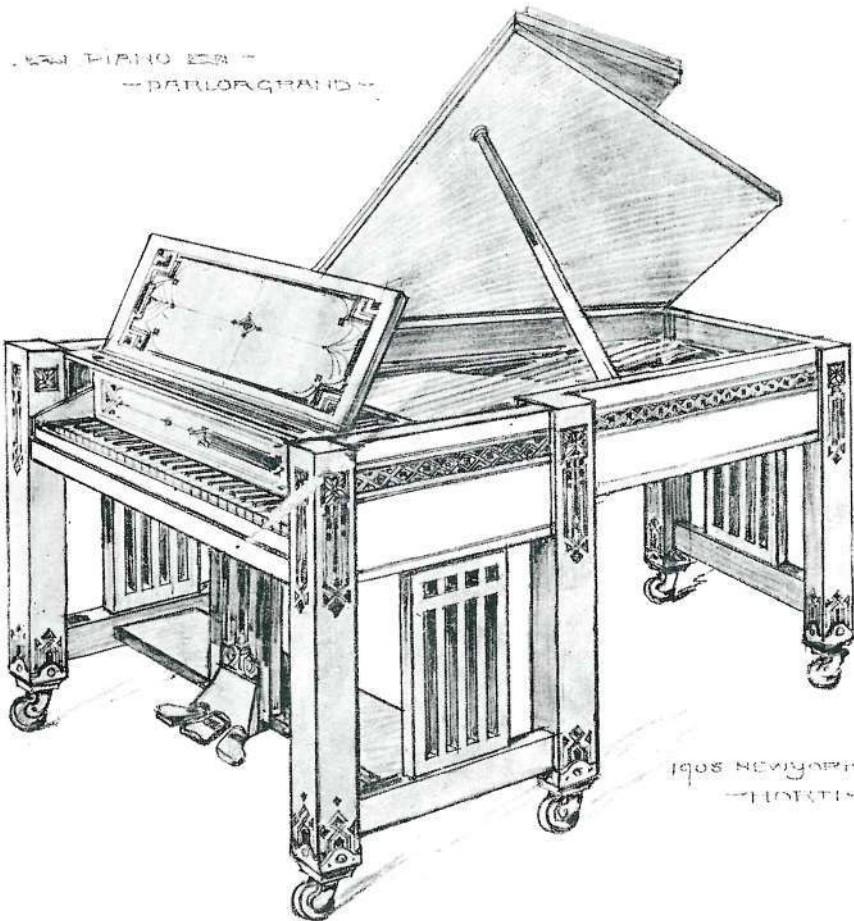
ARM CHAIR -
BY CHARLES LAMBERT & CO -
GRAND RAPIDS MICHIGAN

ST LOUIS 1904 -
HORTI

240.

UPPER PIANO SET -
PARLOR GRAND -

1905 NEW YORK -
HORTI

238-240. HORTI PÁL
AMERIKAI
VÁZLATKÖNYVBŐL.
ESQUISSES FAITES
PAR PAUL HORTI
EN AMÉRIQUE.

241.

241. SZAMOVSZKY ÖDÖN ÉS GÁCH ISTVÁN.
EDMOND SZAMOVSZKY ET ETIENNE GÁCH.

I. DÍJ ÉS A MEGBIZÁS.
I. PRIX, CHARGÉS DE L'EXÉCUTION.

242.

242. MARGÓ EDE,
PONGRÁCZ
SZIGFRID ÉS
POGÁNY MÓRICZ.
ÉDOUARD MARGÓ,
SIEGFRID
PONGRÁCZ ET
MAURICE POGÁNY

MEGVETTÉK.
ACHETÉ.

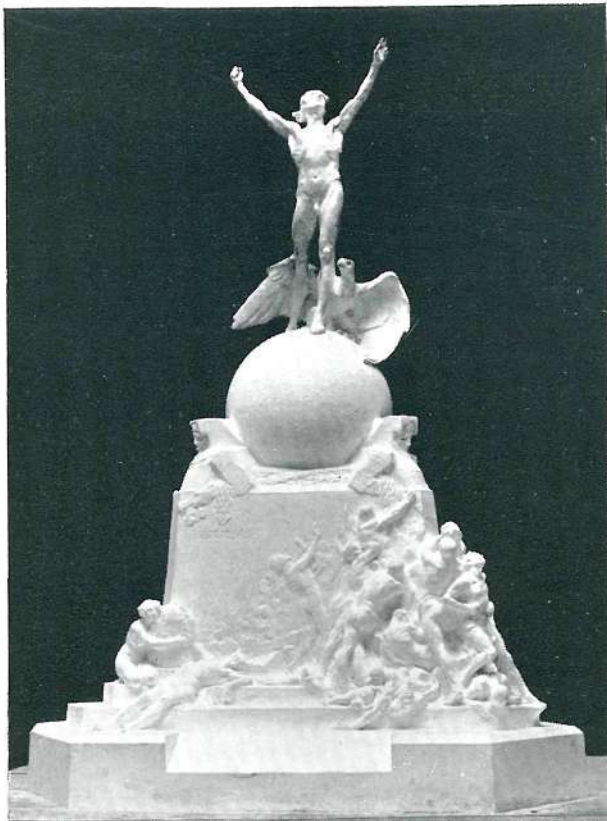
243.

243. II. DÍJ.
II. PRIX.

ZALA GYÖRGY ÉS HIKISCH REZSŐ.
GEORGES ZALA ET RODOLPHE HIKISCH.

244.

244. MEGVETTÉK.
ACHETÉ.

TELCS EDE.
EDOUARD TELCS.

245.

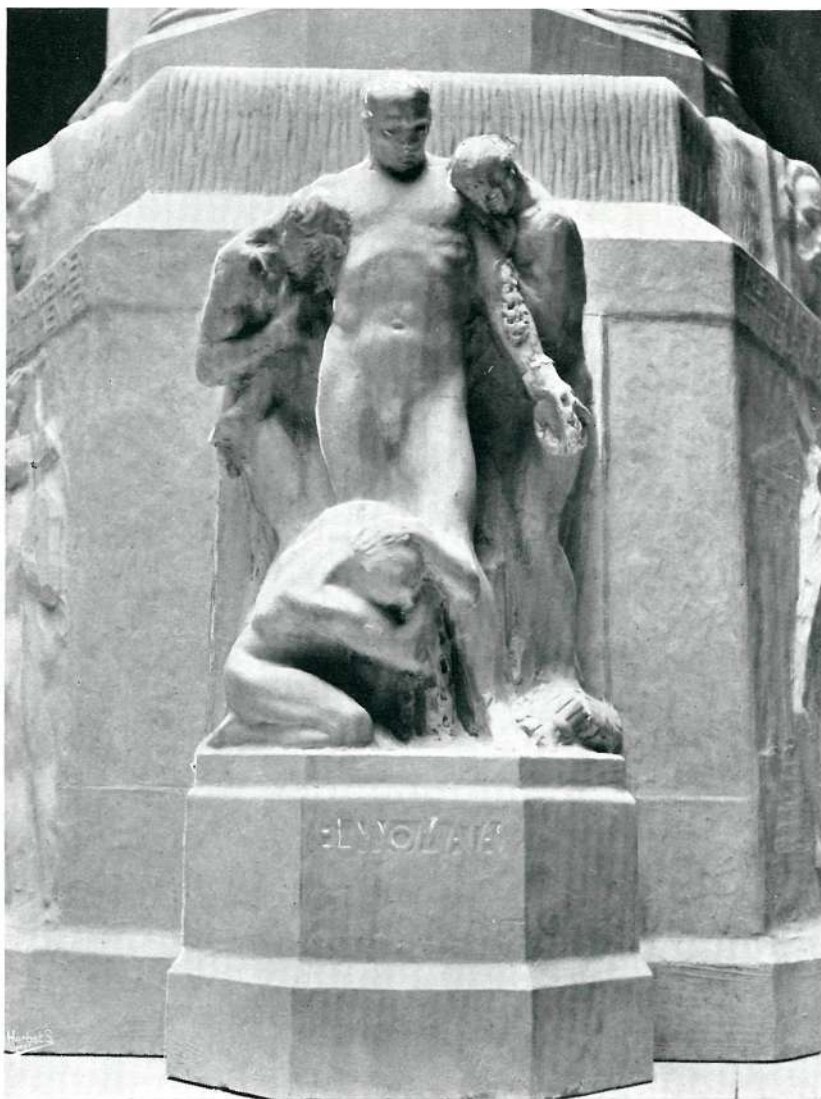

245. MARÓTI GÉZA.
GÉZA MARÓTI.

III. DÍJ.
III. PRIX.

246.

246. AZ ELYNOMATÁS.
L'OPPRESSION.

MARÓTI GÉZA
PÁLYAMŰVÉNEK RÉSZLETE.
PARTIE DU PROJET
DE MONUMENT DE GÉZA MARÓTI.

247.

247. FÜREDI RIKÁRD.
RICHARD FÜREDI.

IV. Díj.
IV. PRIX.

248.

248. DUDITS ANDOR, POGÁNY MÓRIC,
 PONGRÁCZ SZIGFRID ÉS MARGÓ EDE.
 ANDRÉ DUDITS, MAURICE POGÁNY,
 SIEGFRID PONGRÁCZ ET EDOUARD MARGÓ.

V. Díj.
 V. PRIX.

249.

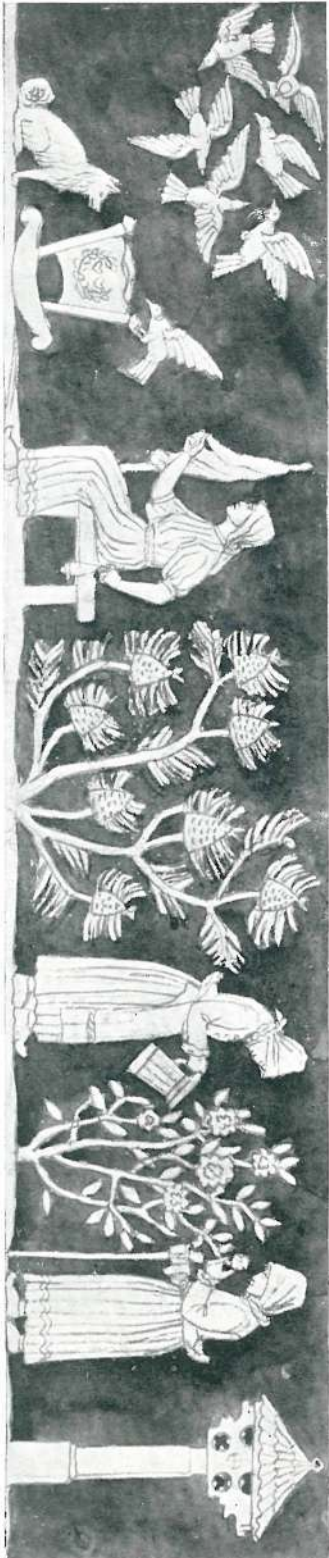
250.

249, 250. A „FÉRFI”
CIKLUSA.

CYCLE DE L'HOMME.

251.

252.

251, 252. A „NŐ”
CIKLUSA.

CYCLE DE LA FEMME.

FRISE PEINTE DANS LA GRANDE SALLE DE L'ACADÉMIE NATIONALE DE MUSIQUE. AUTEUR: E. GRÓH.

főadatának megfelelhesen. Mérlegel és válogat, megállapítja a vezérlő gondolatot, ebből kiindulva tovább fűzi gondolatainak szálaít, míg mindazt nem látja, ami a nagy eszmét tökéletesen kifejezésre juttatja.

Ámde a gondolatok, képzetek egy másik köre éppoly erővel lép föl. Hatalmas tömegek torlódnak egymásra, rendezkednek el egymás mellett a művész képzeletében. Ne csak eszmékben gazdagon emelkedjék a nagy mű, hanem tömegével, tagoltságával, rajzolatával is komoly, magasztos hatást gyakoroljon és tökéletesen, harmonikusan illeszkedjék be helyére.

Az alkotó képzelet működése eszerint két irányban érvényesül. Mennél szorosabb ennek a két iránynak az összefüggése, mennél jobban össze tudja egyeztetni a művész az eszmei kifejezés és a formái megjelenés követelményeit, műve annál tökéletesebb lesz. Mihelyt az egyik túlteng a másiknak a rovására, a művészi hatás nem lesz kielégítő.

□

A szabadságharc emlékéhez hasonló nagy emlékművek koncepciója a legújabb kor művészetének sajátos jelenségei közé tartozik. Világszerte keletkeznek olyan művek, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy valamely nagy, többnyire nemzeti eszmét, eseményt, személyiséget roppant apparátussal örökítsenek meg. Talán a leghatalmasabb valamennyi között a németek Kyffhäuser-emléke, amely a német nemzeti egység, I. Vilmos császár és Barbarossa Frigyes eszméjének és emlékének kifejezésére szolgál. A modern világfölfogásból fakadt Constantín Meunier és Jef Lambeaux emlékműveinek megrendítő gondolata. Hasonló műveket hiába keresnénk a múlt idők emlékei között. A görögség, a római császárság és a barokk művészet korának nagy szobrászati művei más természetűek.

Nem csuda, ha az eszmei tartalom rendkívüli hangsúlyozása mellett, amelynek ezek a művek létüket köszönhetik, azok formái megjelenése gyakran éppen nem kielégítő. A kifejezés nem ölt művészi formát. Viszont — különösen ott, ahol sokszor ismételt eszméket kell újból kifejezni, sokszor ábrázolt alakokat újból

ábrázolni — a képzelet szárnyai ellankadnak és olyan művek jönnek létre, amelyek formai kiválóságuk ellenére is üresek, tartalmatlanok, lélektelenek. Kivált Németországban találkozunk sok ilyen emlékekkel.

□

A nagyszabású emlékek mind formái alkata, mind belső tartalma megköveteli, hogy egy része elhelyezésénél és kifejezésénél fogva egyaránt kimagasló legyen. Formai szempontból ebben nyerí az emlék felső befejezését, tartalma ebben csúcsosodik ki. Bár — mint láttuk — a »főalak« ez esetben más értelmű mint az egyéni emlékekénél, a művészi ökonomiának itt is elmaradhatlan kelléke.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a szabadságharc pályaterveit, több érdekes megfigyelést tehetünk. A művészek különböző oldalról igyekeztek céljokat megközelíteni. Helyenkint az úntig ismert, váltig ismételt allegorikai alakok jelentkeznek, míg másutt az újság keresése, idegenszerűsége vezetett.

»Az apothéozis egy ágaskodó paripa, melyen a Génusz ül, a szabadságot jelképezve, fáklyával a kezében.« Strobl Alajos és Gerster Kálmán pályaművének főalakja a legáltalánosabb tartalmú, olyannyira az, hogy mélyebb érdeklődést nem képes előidézni. Egyébiránt maga a kompozíció, lovon ülő szárnyas alak, nem logikus, mert azt a képzetet keltheti, mintha a szárnyas lovas ragadná magával paripáját. Kevésbé kifejező Zala és Híkišch főcsoportja. Margó, Pongrácz és Pogány, valamint Dudits, Margó, Pongrácz és Pogány terveinek főcsoportjai — amott férfi-, emitt női alak oroszlánnal — pompás dekoratív hatásúak, de nem eléggé tartalmasak ahhoz, hogy az emlék eszmei kifejezését határozottan összefoglalják.

Ámde nem volna helyes, ha a »főalakokat« összefüggésökből kiszakítva, külön vizsgálónók. Szervesen hozzátartoznak a kompozíciókhoz és csak összefüggésben méltányolhatók kellőképen.

□

Ligeti Miklós magyar kaszás paraszt lovasalakját mintázta meg főalaknak. A lovas alak

csarnokszerű épület legtetején van elhelyezve. Ligeti munkatársai, Bálint és Jámbor építészek tervezték a csarnokot. A leírás szerint »az intenció az, hogy március 15-én vagy egyéb nagy nemzeti ünnepeken az ünneplő közönség a csarnokon keresztül vonul, abban letéve a kegyelet koszorúját«. Ha megfigyeltük azt, hogy a lovas alak realisztikus, szinte genreszerű kivitele sehogy sem illik az építészeti részhez, még nem meritettük ki erre a tervre vonatkozó megjegyzéseinket. Épen ez a mű adhatja meg a legjobb alkalmat arra, hogy egy oly kérdéssel foglalkozzunk, amely igazán a kitzött feladatnak a lényegére vonatkozik.

□

A szabadságharc emlékére hirdetett pályázaton, mint a hasonló pályázatokon általában, túlnyomó számmal fordult elő az az eset, hogy szobrászok és építészek egyesültek a föladata megoldására. Helyenkint az építészeti és szobrászati rész tökéletes összhangban van egymással, másutt egyik vagy másik elem kiválík. A legtanulságosabb kérdés azonban, amely fölmerülhet, az, hogy vajjon micsoda is a szobrászatnak és építőművészetnek a szerepe egy ilyen emlék létrehozásában?

Bizonyos, hogy valamennyi terv közül a Ligeti-Bálint-Jámbor-féle a leginkább architektonikus jellegű. Nemcsak azért, mert az építészeti elem mint tömeg a hatás fő tényezője, hanem első sorban azért, mert az építészek itt nem érték be a tömegek külső hatásának előidézésével, hanem csarnokot építettek, amelyen át lehet menni. Valóságos építészeti művet alkottak, amelyet falak zárnak el a külső világtól. Az épület sarkaira alkalmazott domborművek, amelyek a szabadságharc egyes jeleit ábrázolják, díszítő jellegűek. A szobrászat az építőművészet szolgálatában áll.

Másutt — leginkább talán a Zala-Híkisch-féle terven — az építőművészetnek az volt a föladata, hogy alkalmas helyeket alkosson a szobrászati művek számára. A két elem azonban nem olvad harmonikusan egybe; érezzük, hogy a rendkívül finom érzékkel tervezett oszlopok, lépcsőzetek, emelvények nem egyebek talapzatoknál, amelyekre a szoborcsoportok reá

vannak állítva. Igen gazdag kép keletkezik ilyképen, amelynek azonban nem egységes a hatása.

A Zala-Híkisch-féle kompozíció lényegében nem egyéb, mint az építészeti és szobrászati részeknek olyatén egyesítése, amilyennel a közelmúlt nagy emlékművein igen sokszor találkozunk. A szobrászati rész külön alakokból, csoportokból, domborművekből áll, amelyek valami építészeti szerkezet keretében úgy vannak elhelyezve, hogy a legkedvezőbb hatást gyakorolják, anélkül azonban, hogy az egész szerves egységet alkotna. Ezekben a művekben nincs meg az építészeti és szobrászati részeknek az a tökéletes összeforrása, mely a modern művészeti iránynak egyik jellemző vonása. A Zala-Híkisch-féle minta, akármilyen szépek, modernek is az egyes szobrászati és építészeti részletek, nem nyújt egységes, belsőleg teljesen indokolt, megnyugtató képet.

□

A szabadságharc emlékére hirdetett első pályázatra — immár másfél évtized előtt — beérkezett minták között a legnagyobb számmal olyanok szerepeltek, amelyeknek magas oszlop volt a központi, uralkodó alkatrésze.

A XIX. század monumentális célzatú művészete különös előszeretettel két művészeti alapot használt föl a nagy emlékművek létesítésénél: a nagyméretű, magában álló oszlopot és a diadalkapút. Mindkettő a római császárság hatalmas emlékeire vezethető vissza; lényegében egyik sem változott. Kimagasló, szimbolikus jelentőségű jel, melynek fontos járuléka a szobrászati dísz, de nem elmaradhatlan kelléke.

A modern művészetben ebben a tekintetben változás állott be. A változatos elrendezésű, formájú és tagoltságú talapzatok, oszlopok, csarnokok, diadalkapura emlékeztető alkotmányok még most is szerepelnek, de más értelemben mint azelőtt.

□

Szobrászok és építészek gyakran vitatkoznak afölött a kérdés fölött, melyiköket illeti meg a nagy emlékművek alkotásánál a vezérlő

szerep. A szobrászok gyakran panaszkodnak, hogy nem akadnak építészre, aki eszméik kifejezésében teljesen kongeniális módon támogatná őket; az építészek pedig nem egyszer azzal vádolják a szobrászokat, hogy nem alkalmazkodnak kellőképpen az architektúra által megvont határokhoz. A gyakorlatban a kérdés rendszeresen a szobrász javára dől el, de csak azért, mert a szobrász az, aki művét valóban elkészíti, míg tervező építész művének kivitele idegen kezekre szorul. A szobrász adja meg az emlék kifejezését, kézzelfogható tárgyi jelentőségét; az építész művének magában még nincsen »értelme«.

Újabban azonban mind gyakoribb az az eset, hogy a szobrász alkotja meg a nagyszabású műnek mind szobrászati, mind építészeti részét. A szabadságharc-émlék pályamunkái között is több ilyen példa akad, közöttük épen a győztesek terve is.

□

Szamovolszky és Gách a szabadság oltárának nevezi a terv architektonikus fő törzsét. Nyilván nem nagy súlyt helyeztek erre a gondolatra, melyet különben nem is fejeztek ki érthetően. Művek architektonikus része egyszerűen elrendezett és tagolt tömegek rendszeréből áll. Középen hatalmas, vaskos talapzat emelkedik, azon összeállított négy oszlop, mely Hadúr alakját hordja. A középső talapzat előtt alacsonyabb talapzat, a rohanó biga csoportjával, míg a középső részből kétoldalt elágazó részek ismét egy-egy talapzatban végződnek. Ez az építészeti rész olyannyira híjával van minden finomságnak, gazdagabb formai kiképzésnek, hogy magában véve, a szobrászati alkatrészek nélkül, teljesen hatástalan, talán épen sértő módon durva volna. Gondoljunk a budapesti ezredéves emlékmű készen álló architektúrájára, hogy a különbséget megért-hessük. A finom arányok, harmonikus formák, művészi részletek itt magokban is művészi hatást gyakorolnak. Szinte nem is érezzük a szobrok, csoportok hiányát.

Szamovolszky és Gách tervének építészeti része torzkép volna a szoborcsoportok nélkül. A két rész együttvéve megkapó művészi hatású.

A plasztikai gondolat ereje építette föl ezt a tömeget a maga céljára és helyezte reá alakjait, csoportjait. Nem a formák szépsége, a kifejezés gazdagsága biztosította a művészeknek a győzelmet, hanem a földadat lényegének megértése, következetes megoldása.

Nagyszabású szobrászati benyomás keltésére törekedtek a művészek. Nem csuda, ha nem telt kedvök építészeti finomságok hajhászásában. Nem véletlen, hogy megvetették a kifejezés eszközeinek túlhajtását.

A Hadúr alakjában azt hibáztatják némelyek, hogy nem fejezi ki a megfelelő tartalmat. Mint plasztikai test, szükségszerű felső befejezése az emlékeknek, belső jelentőségére nézve szoros összefüggésben van az alsó résszel. Zala pályaművén a legfelső csoport magában zárt egészet ad, melynek megértéséhez az alsó csoportok nem szükségesek. Szamovolszkyék mintáján a Hadúr mozdulatlan, komoly, kifejező, de titokzatos alakja lefelé utal. A szem öntudatlanul is összefüggést, magyarázatot keres. Amint az optikai hatás tetőpontjáról lefelé sikklik, megtalálja azokat a szálakat, amelyek a felső és alsó részeket összekötik egymással. Kétoldalt ott találja a nagy küzdelem egyes mozzanatait, annak szellemi vezéreit. Alul, az ellenállhatatlanul, mindent eltíró harci fogat lobogó életet, izzó szenvedélyt visz bele a kompozícióba, amely fölül csupa nyugalom, komor erő. Teljes, egységes a kép. Az egyes jelenségek formái és tartalmi értéke csak összefüggésökben tárul föl teljesen.

A két elágazó részre állított csoportok tekintetében fölmerült az a vélemény, hogy azok, minthogy nem domborművek, amelyek a szemlélő képzeletét a végtelenségig fokozhatják, hanem kézzelfogható, plasztikus testekből állanak, nem alkalmasak a nagy küzdelemben résztvett tömeg képzetének a fölidézésére. Aligha volt ez a művészek szándéka. Amennyire a vázlatos terv sejteti, nem tömeget akartak ábrázolni, hanem magokban érdekes és jelentős mozzanatok összefüggő sorozatát. Ha ez teljes mértékben sikerül — bizonyára ez lesz a földadat megoldásában a legnagyobb nehézségek egyike — akkor ezek a csoportok, Kossuthtal, Petőfivel és a két zászlótartóval

élükön, rendkívül szerencsésen fogják megadni a mű történeti színezetét, míg a Hadúr alakja és a rohanó biga az elvont, szimbolikus elemet képviseli.

Egységes, önmagában zárt a Szamovolszky és Gách műve mind szerkezetében, fölépítésében, mind a tartalmi elemek elrendezésében. Még egy megjegyzést kell azonban ahhoz fűzünk, amit az építészeti rész kiképzéséről fönnt mondtunk. Az emlék elrendezése olyan, hogy határozottan megkülönbözteti a mellső és hátsó részt. Amilyen gazdag, következetes, szerencsés a mellső oldal, olyan szegény, jelentéktelen, sőt sivár a hátsó. Az építészeti kiképzés teljes hiánya itt érezhető igazán. A vérszerződést ábrázoló dombormű csak mint térkitöltő elem érvényesül és semmi összefüggésben sincs a többi figurális elemmel.

Hibának róhatjuk-e föl ezt a fontos körülményt? Vagy talán inkább céltudatos eljárást, művészi hitvallást kell benne látnunk? Bizonyára igen erős eszközökkel hangsúlyozták a művészek, hogy alkotásuk lényegében plasztikai mű, még pedig olyan, amelynek egy határozottan kiemelt oldala van, amelynek hatása csak egy oldalról érvényesül tökéletesen.

□

A Ligetiék tervével szemben, mely valóságos építészeti szervezetet nyújt, Szamovolszky és Gách műve tisztára szobrászi fölfogás eredménye. Az építészeti tagok teljesen összeolvadnak a figurális részekkel és a végső eredmény nem szobrászati dísszel ellátott építmény, hanem szobrászati mű, amelynek keretében az architektúrának nincs önálló létjoga.

Művészeti lényegére nézve az emlékszobor csakugyan nem az építészet, hanem a szobrászat körébe tartozik. Az építészet mint téralkotó művészet nem követelheti magának az első szerepet ott, ahol nem a belső tér kifejezése, hanem kimagasló, tömör jel létesítése a föladat. Az építészet csak mint segítő juthat szóhoz és föltétlenül az egységes plasztikai benyomás szolgálatában kell állania. Szamovolszkyék fő érdeme, hogy ezt a fölfogást teljes következetességgel érvényre juttatták.

A mű egyoldalúsága ennek természetes folyománya volt. Minden egyes résznek megvan a maga funkciója a távolról ható képösszhatásában, amely magában zárt, teljes, más oldalról való kiegészítést nem kíván.

Hasonló művészi fölfogással még több helyen találkozunk a pályaművek között. A leghatározottabban talán Margó, Pongrácz és Pogány tervén, amely fölépítésében — az eltérő, gazdagabb építészeti kiképzés mellett is — lényegében közel áll Szamovolszky és Gách munkájához. A plasztikai gondolat itt is az uralkodó elem. Itt is a mellső nézet érvényesül teljes erővel, míg a hátsó rész merőben hatástalan. A mellső résznek alján látjuk azt a hatalmas csoportot, amely megkapó erejével a pályázati művek legkítünőbb részletei közé tartozik. »Két alak a rabság és elnyomatásban lévő nemzetet jelképezi. Egy ifjú távozik tőlük, akit a Génusz visz magával a küzdelembe. Középen a harcnak génusza ágaskodó lovon, aki harsogja a győzelem szavát.« Ezt akarták a művészek a középső csoportban kifejezni. És a csoport nemcsak gazdag, kifejező, hanem plasztikai élettel teljes is. A lovon ülő alak Rude »Marseillaise«-át juttatja eszünkbe. Föltűnő azonban, hogy az egész művet megkoronázó csoport nem illeszkedik bele szervesen annak keretébe. Formai szempontból elűt a többi szobrászati alkatrész stílusától, tartalmilag nem egészíti ki őket, hanem mint külön tag, toldás jelenik meg.

□

□

Füredi Richárd pályaterve is mély plasztikai gondolkodásról tesz tanúságot. Az elrendezésben itt is egy főoldal érvényesül teljes erővel. Az egészet fölülről befejező hatalmas mellszobor, a »Magyarország«, nem külső toldás, hanem szerves összefüggésben van a merészen kiemelkedő tömbbel. A fej nagy formái, éles síkjai csak a távolról való szemléletnél jutnak tökéletesen érvényre és így mintegy megszabják azt a távolságot, amelyről a mű, mint plasztikai egység, hatást gyakorol. A »Magyarország« feje kifejezésében is monumentális. Titokzatos és mély. Lénye nem merül ki önmagában, hanem kiegészítést kíván, így

módon tevén belsőleg is indokolta azt az összefüggést, amely a felső és alsó rész között formai szempontból fönnáll. A nemzet küzdelmének képét látjuk odalenn, az emlék ovális alsó részét körülvevő mozgalmas domborművön, amelynek csoportjai ellenállhatlan erővel nyomulnak előre. Annyi a hév, a drámai erő, a megkapó valóság ebben a domborműben, hogy mind formái, mind tartalmi szempontból tökéletes egyenértéke, kiegészítője a főalaknak. Ellentétet, zavaró vonást csak abban látunk, hogy a dombormű az egész alsó részen körülvonul, míg a kiemelkedő rész hatása határozottan a mellő részre szorítkozik.

☐ ☐
Róma és Román tervén a fölépítés nagy-szerűsége, különösen pedig a kötömbökből épített főalak, Magyarország, komoly, monumentális hatása emelendő ki. Kár, hogy a kétoldalt emelt oltárok, főleg azonban a kicsinyes, genreszerű kivitelű csoportok megzavarják a mű egységes hatását.

☐ ☐
A szabadságharc emlékének tervei között különösen kettő van, amely az emlékművek egy régi alapvető formáját értékesíti. A többékevésbé gazdagon tagolt alapzaton emelkedő oszlopkötegek bizonyára a régi, oszlopalakú emlékekre vezethetők vissza. Trajanus és Marcus Aurelius oszlopainak a megkapó eredetisége erős hatást gyakorolt a későbbi korok emlékszerű művészetére. A római emlékoszlopok törzsén domborműves szalag csavarodott végig, amely epikai módon adta elő azoknak a császároknak a hadítetteit, akiknek szobra legfőleg emelkedett, a talapzat pedig allegóriai ábrázolásoknak volt fönn tartva. Tudatos megkülönböztetés, a különböző műfajoknak mély értelmű alkalmazása nyilvánult ebben a föl-osztásban. Az utánpótlásban az elbeszélő domborműves szalag — mely még a párisi Vendôme-oszlopon megvan — enyészett el legelőbb, mert legkevésbé felelt meg a modern művészi gondolkodásnak. A magában álló emlékoszlop, mint egyszerű és hatásos, erősen szembetűnő jel, sokáig fönn tartotta magát az

újkor művészetében. A kifejezés eszköze az oszlop tetején álló szobor. Az ezredéves emlék oszlopa a jellemző képviselője ennek az irány-nak minálunk.

A modern művészet, fölhasználván az emlékoszlop régi gondolatát, új hatásokra törek-szik. Több oszlopot egyesít, gazdagon képezi ki a talapzatot, fölül pedig teret nyer arra, hogy gondolatát a magában álló szobornál gazdagabb eszközzel fejezze ki. A szobrászati alkatrészek ilyképen szükségszerűen a talap-zatra és az oszlopok fölötti részre szorítko-znak, míg közepén megmarad az oszlopköteg, kerek átmetszetű, lefelé és fölfelé elhatárolt tektonikai alkatában, önkényt megszabva az emlék centrális elrendezését. Mint a magasba törő, kellő tömörségű tektonikai szerkezet, monumentális jelnek igen alkalmas, szobrászati elemekkel való egyesítése azonban igen nagy nehézségekkel jár.

☐ ☐
Ebbe a kategóriába tartozik Maróti Géza, valamint Dudits, Margó, Pongrácz és Pogány terve. Mindkettő a leggazdagabb kivitelű pályaművek sorából való.

Maróti Géza pályaművéhez mellékelte leírásában részletesen magyarázza munkájának célzatát, értelmét. Műve »legfelső szoborcsoportja közepén a szárnyas szabadság mint legfőbb népi eszmény, szinte bálvánnyá stilizáltan áll. Hét ősi jellegű magyar férfialak veszi körül, kik a szabadságot arany pajzsaikkal övezik. Az első négy az erő nyugodt öntudatával, várakozó álláspontban, de minden pillanatban harcrakész elszántsággal őrzik; a hátsó három, minthogy hátmögött fenyegeti veszedelem, halálos küzdelemben van érette«. Gazdag szobrászati dísz veszi körül a talapzatot: domborművek és szoborcsoportok, amelyek nem történeti, hanem allegóriai és szimbolikus ábrázolásokban emelik ki a szabadságharc legfontosabb mozzanatait, szellemi irányait. A szimbolikus fölfogás egysége az az eszköz, amely hivatva van arra, hogy az alsó és felső rész egységét biztosítsa; a gazdag szobrászati dísznek az a rendeltetése, hogy kimerítvén azt az eszmekört, amelyet kifejezésre kell juttatni,

ellensúlyozza annak az oszlopkötegnek a símaságát, amely a mű szerkezeti törzsét alkotja.

Nagyon erősnek, ékesen szólónak kell lennie a szobrászati művek kifejezésének, hogy e kedvezőtlen külső körülmények között érvényesüljenek. Ezzel szemben azt érezzük, hogy a felső alak, szembeötölő arányai, hangsúlyozott részletei ellenére is jelentéktelen, a szabadságot védő hét alak alkalmazása pedig inkább bizarr mint szerencsés ötlet. Az alsó csoportoknak és domborműveknek sem olyan gazdag a szellemi tartalma és sok szép részlet ellenére sem olyan megkapó a hatása, hogy a választott művészeti alapforma keretén belül igazán emlékszerű benyomást keltsenek. Érezhette ezt a művész is, midőn föliratokkal, költeményekből vett idézetekkel igyekezett ábrázolásainak hatását nyomatékosabbá tenni.

□

Maróti erősen stilizált főalakjával szemben a Dudíts, Margó és társai tervének főalakja, az oroszlán mellett álló női alak, igen mozgalmas, kivitelében festői. Ezen a terven is az oszlopkötege a fő szerep. Itt is a talapat ábrázolásaira háramlik az a föladat, hogy azt, amit a főalak összefoglal, részletesebben kifejtsek, magyarázzák, kiegészítsék. A művészek érdekes eszközt alkalmaztak e célból. Mozaikszalag vonul körül, amely folytatólagos elrendezésben mutatja be a szabadságharc korának legjellemzőbb eseményeit. Ezt a mozaikot hat nagyszabású ülő alak szakítja meg, amelyek a mozaikon ábrázolt eseményeknek megfelelő érzéseket, állapotokat szimbolikus módon, a pantomimika eszközeivel fejezik ki. Ezek a szobrok, amelyek félreismerhetetlenül Michelangelo hatását árulják el, rendkívül hatásosak, úgy hogy a valóságban alig érvényesülhetne a mögöttük lévő mozaik. A főszerep tehát a szobrászaté, amely mögött a festészet — nemcsak anyagilag — háttérbe szorul. Még a mozaik színeinek a ragyogása sem volna képes versenyezni ezeknek az alakoknak erős plasztikájával. Bizonyára művészi céltatot kell ebben látnunk.

»Ezen bronzalakok és mozaikok összekomponálásával egy nagy hang van elérve, amely természetesen a kivitelben az anyagok

összeolvadásával fokozódik« — mondják a művészek pályatervök leírásában. Aligha volna ilyen kedvező a helyzet. A szobrok alkata, tömege, elhelyezése olyan, hogy bronzból öntve igen sokat veszítenének hatásukból. Tömörségük, kevéssé hangsúlyozott rajzolatuk mintegy arra predestinálja őket, hogy márvány legyen az anyaguk. A mozaikkal való »összeolvadás« pedig épenséggel tönkre tenné az erős, határozott szobrászati benyomást.

Egyes pályaművek leírásában általában több olyan adattal találkozunk, amelyek elárulják azt, hogy művészeink sokszor nincsenek tisztában az egyes anyagok természetével. Márvány vagy bronz alkalmazása nem tisztán gyakorlati, hanem elsősorban művészeti kérdés. Az anyag megválasztása a legbelsőbb összefüggésben van a plasztikai alakítással, úgy hogy a kettőt különválasztani nem is lehet. E tekintetben minden tévedés súlyosan megbosszulja magát.

□

Maróti nagy tudása, finom díszítő ízlése, Dudítsék szellemes koncepciója és rendkívül kifejező részletei ellenére ez a két pályamű, mely egymással belső rokonságban van, tanúságot tehet arról, hogy az oszlopcsoportokból álló építészeti fikció alkalmazása, mely mai napság világszerte oly nagy szerepet játszik a nagyszabású emlékművek létesítésében, nem érvényesülhet olyan művekkel szemben, amelyek tisztán szobrászati fölfogásból fakadnak. Akármilyen művészettel fejlesztik is ki az egyes részeket, holt, tektónikus alkotmány marad, amelybe a legszellemesebb eszközök sem képesek életet önteni. Csak egységes, plasztikai képzet lehet a monumentális szobrászati műnek tiszta forrása. Itt az építészet csak formakincsének gazdagságát bocsájtja a szobrász rendelkezésére, hogy ennek segítségével alkothassa meg művének zárt egységét. Amott a művész kész, kötött formát vesz át, amely lényegében mindig ugyanaz marad, amelyet lehet ugyan gazdagabban kiképezni, figurális ábrázolásokkal ellátni, de amely igazán új, egyéni alkotások alapjául nem alkalmas.

□

Elrendezésének újságával, részleteinek rendkívüli szépségével lep meg Telcs és Sárkány műve. A háromszögű alaprajzú alapépitmény oldalait domborművek díszítik, amelyek az egyes sarkokon majdnem teljes szoborcsoportokká fejlődnek ki. A Szabadság-Testvériség-Egyenlőség föliratok az egyes domborműveinek eszmei tartalmát jelzik. Fölül gömb emelkedik, amelyen a Szabadság géniusza áll, mellette sas. A főalak a domborművekhez képest jelentéktelen, szinte konvencionális. Ez az oka annak, hogy a mű nem képes nagy, egységes, igazán monumentális benyomást kelteni, annak ellenére, hogy az egyes csoportok, domborművek formái érettség, a kompozíciók szépsége tekintetében az összes pályaművek között párjukat ritkítják.

□

Nem mellőzhetjük hallgatással Barcza és Szepesi tervét sem. A kompozíció közepe egy várkapu. A kapu előtt megjelenik »az ősmagyar« és kürtjébe fujva, szabadságharcra hívja föl a magyar nemzetet. Mögötte a kapuban a harc-készség áll kibontott zászlójával. Kétoldalt a harcba indulók, a küzdők csoportjait látjuk. Az egész — tagadhatatlanul ügyesen fölhasznált eszközökkel — színpadiasan beállított tömeggel igyekszik a szabadságharc eszméjét kifejezésre juttatni. — Kaput használ föl az elrendezés alapvető gondolatának Vas, Philípp és Kiss Géza

□

is. A diadalkapun át rohanó, lovaktól vont ágyú hatásosan kifejezett harci dühnek a középpontja. Az egész emlék kompozíciója azonban nagyszabású, barokk művek hatása alatt készült díszkútra emlékeztet.

□

□

A pályázaton szerepelt tervek hosszú során végignévezve, most a döntés után, szinte természetesnek tűnik föl előttünk a végső eredmény. A gondolatok, formák nagy tömegéből az a mű emelkedett ki, amelynek művészeit nem a hatás hajhászása, nem is a pusztá ügyesség és gyakorlat, a tetszetős formák megszerkesztése vagy épen hazafias frázisok hangoztatása emelte versenytársaik fölé, hanem a koncepció egyszerű, áttekinthető, érthető volta, a szobrászi gondolkodás ereje. A győztesek mellett látjuk néhány társukat, akik hasonló elvekkel indultak a küzdelembé.

Sok tanulsággal szolgált ez a pályázat a kézzel fogható eredménnyel kívül is. A pályaművek gondos, elfogulatlan tanulmányozása megmutatja szobrászaínknak azt az utat, amelyen haladniuk kell. Bizton reméljük, hogy a közel jövő nagy, monumentális szobrászati föladatainak a megoldásánál ezek a tanulságok meghozzák a maguk gyümölcsét. Bizton reméljük azt is, hogy rövid időn belül büszkén fog emelkedni a szabadságharc emléke, teljes mértékben igazolva a bíráló bizottság és közvélemény ítéletét.

TAKÁCH BÉLA.

EGY AMERIKÁBAN ÉLŐ ÉPÍTŐ-MŰVÉSZ.

IRTA: A. BALOGH LORÁND, ÉPÍTÉSZ-TANÁR.

MINDNYÁJUNK érdeklődését nagy mértékben lekötik az Océán tulsó partjáról érkező hírek s csodálattal nézzük azt a nagyratörő, semmi nehézségtől és kockázattól vissza nem riadó népet, mely főleg kereskedelmi, ipari és tehnikai téren a »lehetetlen«-t szótárából egyszerűen kitérülte.

Mi, kis nemzetek, még a csodálkozásnál tartunk, — a nagyok, mint Angolország, a németek és franciák pedig már tágra nyílt szemekkel, eltitkolhatóan rettegéssel szemlélik a hirtelenül nagyra nőtt óriást, amely félkezével már ma is Európa zsebében kotorász.